

УДК 338.001.36

DOI: 10.35340/2308-104X.2020.88-3-12

**ГНОСЕОЛОГІЧНА ТА
ОНТОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ
РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ
СИСТЕМ**

**EPISEOLOGICAL AND
ONTOLOGICAL ESSENCE OF
THE ECONOMIC SYSTEMS
DEVELOPMENT**

КОСТИНЕЦЬ Ю. В.,
кандидат економічних наук,
доцент, докторант,
ВНЗ «Національна академія
управління»

KOSTYNETS Yu.,
Ph.D. in Economics, Associate
Professor, Doctoral Candidate,
National Academy of Management

В статті розглядаються підходи розуміння сутності розвитку економічних систем як об'єкту управління, наведено визначення сутності розвитку та сутності економічних систем. На основі проведеного дослідження встановлені основні характеристики умов функціонування ринку як економічної системи. Зроблено висновки про те, що управління розвитком економічних систем передбачає реалізацію загальної концепції, в якій поєднуються цільовий та інтегральний підходи до функціонування як окремого об'єкту, так і економічної системи, до якої він входить, в структурі національної економіки.

Ключові слова: економічна система; розвиток; ринок; національна економіка.

В статье рассматриваются подходы к пониманию сущности развития экономических систем как объекта управления, приведены определения сущности развития и сущности экономических систем. На основе проведенного исследования установлены основные характеристики условий функционирования рынка как экономической системы. Сделаны выводы о том, что управление развитием экономических систем предусматривает реализацию общей концепции, в которой сочетаются целевой и интегральный подходы к функционированию в качестве отдельного объекта, так и экономической системы, в которую он входит, в структуре национальной экономики.

Ключевые слова: экономическая система; развитие; рынок; национальная экономика.

The article discusses approaches to understanding the essence of the development of economic systems as an object of management, provides definitions of the essence of development and the essence of economic systems. On the basis of the study, the main characteristics of the conditions for the functioning of the market as an economic system are established. It is concluded that the management of the development of economic systems provides for the implementation of a general concept, which combines target and integral approaches to functioning as a separate object, and the economic system, which it belongs to, in the structure of the national economy.

Keywords: economic system; development; market; national economy.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки, життєдіяльність та ефективне функціонування економічних систем забезпечує розвиток. Здатність до розвитку – це загальна властивість матерії і свідомості. Для розуміння сутності розвитку економічних систем як об'єкту управління необхідним є визначення сутності розвитку та сутності економічних систем, а також окреслення основних характеристик умов функціонування ринку як економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття розвитку, дослідники намагалися визначити починаючи із давніх часів. Проте, у давній філософії існувало циклічне розуміння часу, відповідно, не існувало поняття розвитку. В новий час поняття лінійного часу і відповідно поняття розвитку стали домінуючими. Питання розвитку як з філософської точки зору, так і з прикладної, у своїх працях розглядали. Г. В. Ф. Гегель визначав розвиток в контексті німецької класичної філософії. З філософської точки зору поняття розвитку визначено у працях Л. А. Маркової, В. Л. Абушенко, В. Н. Коновалова. Питанням розвитку економічних систем присвячені роботи Мочерного С. В., Погорелова Ю. В., Саух П. Ю., Єрмошенка М. М. Суть і співвідношення категорій «економічний розвиток» і «розвиток економіки» намагається розкрити у своїх публікаціях Т. Ю. Огаренко.

Метою статті є визначення гносеологічної та онтологічної сутності розвитку економічних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «економічна система» широко використовується в економічній науці, політології, політиці. Проте щодо його трактування відсутня єдність поглядів.

У сучасній філософській літературі під розвитком розуміється зміна матеріальних і ідеальних об'єктів, яка характеризується такими трьома властивостями: є закономірною, спрямованою і якісною зміною [15]. Під закономірністю розуміється не випадковий характер змін. Спрямованість змін означає перехід від одного стану об'єкта до іншого не шляхом постійного повторення пройденого, не рухом по колу, а поступовим рухом до більш досконалого стану об'єкту (прогресивний розвиток) або рухом у протилежному напрямі (регресивний розвиток). Якісні зміни визначаються переходом від структури однієї якості (з однією кількістю її складових, порядком їх розташування одна відносно одної і характером взаємозв'язку між ними) до структури іншої якості (з іншою кількістю, порядком і типом взаємозв'язків складових) [9].

З іншої точки зору, розвиток виступає як виникнення нового якісного стану об'єкту у результаті зміни його складу і структури [7]. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкту, який полягає у зміні його складу або структури, тобто виникненні, трансформації або зникненні його елементів і зв'язків. Тільки одночасне застосування таких визначених властивостей, як незворотні, спрямовані, закономірні зміни виділяє процес розвитку серед інших змін [5, с. 303; 13].

Розвиток – це не просто зміни, тобто не кожна зміна об'єкта є його розвитком. Розвиток – це зміни, які пов'язані з перетворенням внутрішньої будови об'єкта, в структурі, які являють собою сукупність взаємопов'язаних

елементів. Окрім того, суттєвою характеристикою розвитку є час. Класично вважається, що час має лінійний напрямок і виявляє спрямованість розвитку. Будь-який розвиток здійснюється у реальному часі [13].

Процес розвитку, на відміну від зміни, яка може відбуватись із будь-яким об'єктом, пов'язаний із перетворенням у структурі об'єкта, що представляє собою сукупність функціонально пов'язаних один з одним елементів, відношень і залежностей. Тому у матеріальному і духовному світі, в якому усі предмети перебувають у стані постійного руху, про розвиток можна говорити відносно об'єктів з тією або іншою системною будовою, тобто розвиток є властивістю системних об'єктів [9].

Поняття розвитку є міждисциплінарним, відповідно доцільним є наведення загального, специфічного та філософського наповнення цього поняття (табл. 1).

Таблиця 1

Зміст і сутність поняття «розвиток» в науці

Автор	Визначення поняття	Сутність поняття
Словник української мови [14]	Процес, в результаті якого відбувається зміна якості чогонебудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого	Розвиток розглядається як перехід від одного стану в інший
Г. В. Ф. Гегель (німецька класична філософія) [16]	Механізм та джерело розвитку – виникнення, боротьба та подолання протилежностей	У теорії Г. В. Ф. Гегеля принцип розвитку є універсальним. Діалектика Г. В. Ф. Гегеля дає вчення про загальний розвиток, яке відображене в ідеалістичній формі
Філософський енциклопедичний словник – 1989 р. [15]	Незворотні, спрямовані, закономірні зміни матеріальних та ідеальних об'єктів	Розвиток визначає зміну складу або структури об'єкта дослідження, тобто його трансформацію
Л. А. Маркова (нова філософська енциклопедія – 2001 р.) [8]	Необоротні поступальні зміни предметів духовного і матеріального світу у часі, що розуміється як лінійний та односпрямований	За умови класичного розуміння лінійного часу розвиток розуміється як поступальний рух у часі
В.Л. Абушенко (всесвітня енциклопедія філософія – 2001 р.) [1, с. 847]	Характеристика якісних змін об'єктів, поява новітніх форм буття, новацій і нововведень та спряжений з перетворенням їх внутрішніх і зовнішніх зв'язків	Розвиток виражає, насамперед, процеси змін, припускає збереження (системного) якості об'єктів, що розвиваються
В. Н. Коновалов (Політологія. Словник. – 2010 р.) [12]	Багатомірний процес, що розуміється як зміна стану від менш задовільного до більш задовільного	Розвиток представляє собою нормативну концепцію та не має єдиного загального визначення. Розвиток не може зводитись до якоїсь універсальної формули і повинен розглядатися в залежності від часу, місця і обставин
Мочерний С.В.	Розвиток - процес закономірної зміни, переходу від одного стану в інший, більш досконале; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого	Розвиток розглядається як перехід від одного стану в інший

Продовження табл. 1

Філософський енциклопедичний словник – 2010 р. [12]	Розвиток (еволюція, генезис) – закономірні зміни матерії і свідомості, їх універсальна властивість	Виявлення, знайдення речей, частин, станів, властивостей, відносин, які були вже підготовлені, але не були доступні сприйняттю, особливо у розумінні сходження від нижчого та малозначущого до вищого і повноцінного
Погорелов Ю.В. [11]	Розвиток - загальнонаукова категорія, що означає перехід від одного буття до іншого; є іманентною рисою буття. Розвиток - це протилежність буття, яке знаходиться в незмінному стані	Розвиток розглядається з трьох сторін як закон, як принцип і як явище
Саух П.Ю.	Розвиток - збільшення здібностей та компетенцій	Розвиток розглядається як збільшення знань
Єрмошенко М.М.	Розвиток - упорядкована і закономірна незворотня зміна об'єкта, пов'язана з виникненням нових тенденцій щодо існування системи	Розвиток розглядається як процес обов'язкових та незворотніх змін

Джерело: розроблено автором

За визначенням, прийнятим у 1963 р. спеціальною групою експертів, що працювали під егідою ООН, розвиток суспільства – це «процес, у якому дії самих людей поєднуються із діями влади з метою покращення економічних, соціальних і культурних умов життя, інтегрувати спільноти у загальний потік життя нації, надати їм можливість робити максимальний внесок у національний розвиток» [18].

Під розвитком суспільства в сучасній науці розуміють також якісну трансформацію внутрішньої структури суспільства як системи, що є сукупністю функціонально пов'язаних між собою елементів та залежностей, в результаті якої відбувається перехід системи від одного стану до іншого [10].

Вініченко І. І., досліджуючи поняття розвитку, приходить до висновку, що у науковій літературі увага стосовно сутності цього поняття переважно акцентується на трьох взаємопов'язаних процесах:

- зміни (розвиток відбувається під впливом реалізації політики певної світоглядної спрямованості);
  - зростання (збільшення кількісних параметрів об'єкта);
  - поліпшення (розвиток розглядається частіше в соціальному контексті)
- [3].

За словами українського вченого-економіста Л. Довганя під стратегічним розвитком слід розуміти «...довготерміновий якісно визначений напрям розвитку організації, спрямований на закріплення її позицій, задоволення потреб споживачів та досягнення поставлених цілей...» [4, с. 24]. Отже, за результатами аналізу літературних джерел, можна стверджувати, що, попри певну різницю у конструктивних визначеннях, які запропонували розробники теорії стратегічного управління, остаточною метою стратегічного розвитку є досягнення його цілей.

Розвиток національних економік як економічних систем, з нашої точки зору, доцільно розглянути теорію Д. Белла, який стверджує, що людське суспільство у своєму розвитку проходить через три стадії: доіндустріальне, індустріальне і постіндустріальне, відзначав, що особливістю переходу до постіндустріальної економіки є розширення сфери послуг. Визначальним для доіндустріального суспільства він вважав домінування добувної, гірничої промисловості, сільського господарства, рибальства, лісництва; індустріального суспільства – виробництва продукції високого рівня обробки; постіндустріального суспільства – виробництва послуг [2].

Сьогодні висновки науковців про неухильне зростання «третинного» сектору підтверджуються реаліями економічного розвитку в світі. Більшість країн збільшує масштаби сфери послуг, відповідно зростає її частка в структурі ВВП та розвивається міжнародна торгівля послугами. Тенденція збільшення питомої ваги надходжень від сфери послуг у структурі ВВП в деяких країнах розпочалася ще в 60-70-ті рр. ХХ ст. А з другої половини 90-х років ХХ ст. частка ВВП, вироблена в сфері послуг у США, зросла з 74 до 81%, в Японії вона збільшилася з 64 до 71%, у Великобританії – з 62 до 80%. Зараз у США у сфері послуг працює 75% усіх зайнятих (понад 80% працівників розумової праці і 87% кадрів вищої кваліфікації). В розвинених країнах Європи у сфері послуг зайнято більше 70% економічно активного населення. Відповідно, на сучасному етапі економічного розвитку, за оцінками Світового банку, питома вага сфери послуг становить близько 68% світового ВВП [17].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вищезазначене, можна прийти до висновку, що управління розвитком економічних систем передбачає реалізацію загальної концепції, в якій поєднуються цільовий та інтегральний підходи до функціонування як окремого об'єкту, так і економічної системи, до якої він входить, в структурі національної економіки. Це надає можливість встановлювати цілі розвитку, порівнювати їх з наявними можливостями (потенціалом) як окремих економічних систем, так і національної економіки в цілому та приводити їх у відповідність шляхом розроблення та реалізації системи стратегічного набору управління розвитком, що визначає перспективи подальших досліджень.

Література:

1. Абушенко В. Л. Развитие: Всемирная энциклопедия: Философия / глав. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. 1312 с
2. Белл Д., Иноземцев В. Л. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. М. : Academia, 1999. 787 с.
3. Вінніченко І. І. Сутнісна характеристика розвитку підприємства соціально економічної системи. *Економіка, фінанси, право*. 2012. № 5. С. 8–13
4. Довгань Л. Є., Каракай Ю. В., Артеменко Л. П. Стратегічне управління: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 440 с.
5. Закономірність: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. 1440 с.

6. Огаренко Т. Ю. Категорії "економічний розвиток" і "розвиток економіки": суть та співвідношення. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 4. С. 265–270.
7. Кондрашин И. И. Глоссарий философских терминов. М.: ИНФРА-М, 2006 URL: <http://www.psyoffice.ru/slovar-s308.htm>.
8. Маркова Л. А. Новая философская энциклопедия в 4 тт. / Под ред. В. С. Стёпина. М.: Мысль. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1013.
9. Новая философская энциклопедия в 4-х т. /под ред. В. С. Степина. Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд. М.: Мысль, 2010. Т. 3. 692 с.
10. Огаренко Т. Ю. Категорії «економічний розвиток» і «розвиток економіки»: суть та співвідношення. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 4. С. 265–270.
11. Погорелов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf.
12. Развитие. Политология. Словарь. / ред. В. Н. Коновалов. 2010. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/politology/4134/РАЗВИТИЕ>.
13. Розвиток: Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Розвиток>.
14. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980.
15. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. М.: Советская энциклопедия, 1989. 1068 с.
16. Юдин Э. Г. Развитие. Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. 1983. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1013.
17. International trade and tariff data. Statistics Database: World Trade Organization. URL: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm.
18. United Nations Ad Group of Experts in Community Development and National Development. N.Y., 1963. 312 p.

Referensec:

1. Abushenko V. L. Razvitie: Vsemirnaya entsiklopediya: Filosofiya / glav. nauch. red. i sost. A. A. Gritsanov. M.:AST, Mn.: Kharvest, Sovremenny literator,2001. 1312 s
2. Bell D., Inozemtsev V. L. Gryadushchee postindustrial'noe obshchestvo. Opyt sotsial'nogo prognozirovaniya / per. s angl. M. : Academia, 1999. 787 s.
3. Vinnichenko I. I. Sutnisna kharakterystyka rozvytku pidpryjemstva socialjno ekonomichnoji systemy. Ekonomika, finansy, pravo. 2012. # 5. S. 8–13
4. Dovghanj L. Je., Karakaj Ju. V., Artemenko L. P. Strateghichne upravlinnja: navch. posibnyk. K.: Centr uchbovoji literatury, 2009. 440 s.
5. Zakonomirnistj: Velykuj tлумachnyj slovnyk suchasnoji ukrajinsjkoji movy / Uklad. i gholov. red. V. T. Busel. K.; Irpinj: VTF "Perun", 2002. 1440 s.
6. Ogharenko T. Ju. Kateghoriji "ekonomichnyj rozvytok" i "rozvytok

ekonomiky": sutj ta spivvidnoshennja. Stalij rozvytok ekonomiky. 2013. # 4. S. 265–270.

7. Kondrashin I. I. Glossariy filosofskikh terminov. M.: INFRA-M, 2006 URL: <http://www.psyoffice.ru/slovar-s308.htm>.

8. Markova L. A. Novaya filosofskaya entsiklopediya v 4 tt. / Pod red. V. S. Stepina. 2001. M.: Mysl'. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1013.

9. Novaya filosofskaya entsiklopediya v 4-kh t. /pod red. V. S. Stepina. In-t filosofii RAN; Nats. obshchestv.-nauch. fond. M.: Mysl', 2010. T. 3. 692 s.

10. Ogarenko T. Yu. Kategorii «ekonomichnyy rozvytok» i «rozvytok ekonomiki»: sut' ta spivvidnoshennya. Stalij rozvytok ekonomiki. 2013. № 4. S. 265–270.

11. Poghorjelov Ju. S. Kateghorija rozvytku ta jiji eksplejnarnyj bazys. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf.

12. Razvitie. Politologiya. Slovar'. / red. V. N. Konovalov. 2010. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/politology/4134/RAZVITIE>.

13. Rozvytok: Material z Vikipediji – viljnoji encyklopediji. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Rozvytok>.

14. Slovnyk ukrajinsjkoji movy: v 11 tt. AN URSSR. Instytut movoznavstva / za red. I. K. Bilodida. K.: Naukova dumka, 1970–1980.

15. Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar' / gl. redaktsiya: L. F. Il'ichev, P. N. Fedoseev, S. M. Kovalev, V. G. Panov. M.: Sovetskaya entsiklopediya, 1989. 1068 s.

16. Yudin E. G. Razvitie. Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar'. M.: Sovetskaya entsiklopediya / Gl. redaktsiya: L. F. Il'ichev, P. N. Fedoseev, S. M. Kovalev, V. G. Panov. 1983. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1013.

17. International trade and tariff data. Statistics Database: World Trade Organization. URL: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm.

18. United Nations Ad Group of Experts in Community Development and National Development. N.Y., 1963. 312 p.

The article discusses approaches to understanding the essence of the development of economic systems as an object of management, provides definitions of the essence of development and the essence of economic systems.

The aim of the article is to determine the epistemological and ontological essence of the development of economic systems.

On the basis of the study, the main characteristics of the conditions for the functioning of the market as an economic system are established.

Researchers have been trying to define the concept of development since ancient times. However, in ancient philosophy there was a cyclical understanding of time, respectively, there was no concept of development. In modern times, the concept of linear time and, accordingly, the concept of development have become dominant. Issues of development, both from a philosophical point of view and from an applied point of view, were considered in their works. GWF Hegel defined development in the context of German classical philosophy. From a philosophical point of view, the concept of development is defined in the works of LA Markova, VL Abushenko, VN

Konovalova. The works of Mocherny SV, Pogorelova Yu.V., Saukh P.Yu., Yermoshenko MM are devoted to the development of economic systems. The essence and relationship of the categories "economic development" and "economic development" tries to reveal in his publications T.Yu. Ogarenko.

Development is not just a change, that is, not every change of an object is its development. Development is a change that is associated with the transformation of the internal structure of the object in the structure, which is a set of interconnected elements. In addition, time is an essential characteristic of development. It is classically believed that time has a linear direction and shows the direction of development. Any development is carried out in real time.

The process of development, in contrast to the change that can occur with any object, is associated with the transformation in the structure of the object, which is a set of functionally related elements, relationships and dependencies. Therefore, in the material and spiritual world, in which all objects are in a state of constant motion, we can talk about development in relation to objects with one or another systemic structure, ie development is a property of systemic objects.

The concept of development is interdisciplinary, respectively, it is appropriate to provide a general, specific and philosophical content of this concept

It is concluded that the management of the development of economic systems provides for the implementation of a general concept, which combines target and integral approaches to functioning as a separate object, and the economic system, which it belongs to, in the structure of the national economy.

Management of economic systems involves the implementation of a general concept that combines targeted and integrated approaches to the functioning of both the individual object and the economic system, which it is part of the national economy. This provides an opportunity to set development goals, compare them with existing opportunities (potential) of both individual economic systems and the national economy as a whole and bring them into line by developing and implementing a strategic set of development management, which determines the prospects for further research.